

DİVAN ŞİİRİNDE ÖLÜME DAİR BAZI HUSUSLAR *

Doç. Dr. Emine YENİTERZİ**

Şüphesiz ki ölüm hayatın en acı gerçeğidir. Kur'an-ı Kerim'de üç kere tekrarlanan: “*Her nefis ölümü tadacaktır.*” âyeti,¹ bütün canlılar için ölümün mukarrer olduğunu kesin bir dille belirtir. Bir diğer âyette ise; “*Biz Allah'a aidiz ve yine O'na döneceğiz.*”² ifadesiyle, ölüm bir yok oluş değil; insanın aslına rücûu, Allah'a kavuşması, gerçek hayatı ve ebedîliği kazanması olarak nitelenmektedir. Bu sebeple mutasavvıf şairler ölüme kara gözlüklerle bakmazlar. Onlar için ölüm, dünyada iken gurbette olan insanın asıl vatanına dönüşü veya sevgiliye kavuşulan bir “şeb-i arûs”tur. Bu konu Mevlânâ'nın ölümle ilgili düşüncelerini belirttiği gazelinde en veciz ifadelerini bulur:

*“Ölüm günümde tabutum yürüyüp gitmeye başladı mı,
bende bu cihanın gamı var, dünyadan ayrıldığıma
tasalanıyorum sanma; bu çeşit bir şüpheye düşme.*

*Bana ağlama, yazık yazık deme. Şeytanın tuzağına
düşersenem, işte o zaman yazık yazık demenin sırasındır.*

---

* SÜ Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezinin 22-23 Ekim 1990'da Konya'da düzenlediği 4. Millî Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi'de sunulmuş olan; “Dîvan Edebiyatında Sağlık ve Ölümle İlgili Âdet ve İnançlar” adlı tebliğin sağlıkla ilgili bölümü ilavelerle makale hâline getirilmiş ve SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(1999:4,87-103)'nde yayımlanmıştır. Bu yazıda da aynı tebliğin ölümle ilgili ikinci bölümü yine eklerle yer almaktadır.

** SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Âli İmran, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57.

² Bakara, 2/156.

Cenazemi görünce ayrılık, ayrılık deme. O vakit benim buluşma ve görüşme zamanıdır.

Beni kabre indirip bırakınca; sakın elveda, elveda deme. Zira mezar cennetler topluluğunun perdesidir.

Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret. Güneşe ve aya batmadan ne ziyan gelir ki?

Sana batmak görünür; ama o, doğmaktır. Mezar hapis gibi görünür; ama o, canın kurtuluşudur.

Hangi tohum yere ekildi de bitmedi? Ne diye insan tohumunda şüpheye düşüyorsun? Hangi kova kuyuya salındı da, dolu dolu çıkmadı? Can Yusuf'u ne diye kuyuda feryat etsin?

Bu tarafta ağzını yumdun mu, o tarafta aç. Zira senin hây u huyun, mekânsızlık âleminin fezâsındadır.” (Mevlânâ Celâleddin, 1958:III,169)

Yunus Emre de:

*Ten fânîdür cân ölmez çün gitdi girü gelmez
Ölür ise ten ölür cânlar ölesi degül (Tatçı, 1990:II,167)*

mısralarıyla ruhun ebediliği fikrini teyid eder, ancak genç yaşta hayata veda edenler için üzülmekten de kendini alamaz:

*Bu dünyede bir nesneye yanar içüm göynür özüüm
Yigid iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi (Tatçı, 1990:II,390)*

Dünya hayatının bu etkileyici ve acı sonu edebiyatımızın her dönem ve alanında ele alınmış bir konudur. Sagu, ağıt, mersiye gibi edebî türler yanında ölenler için düşürülen tarihler ve manzum mezar kitabeleri doğrudan ölüm fikrinin işlendiği müstakil manzumelerdir. Bu tür şiirlerde, özellikle mersiyelerde; dünyanın geçiciliği, feleğin dönekliği, ölenin kaybindan duyulan keder, tutulan yas, ölene ait övgüler ve nihayet ölene rahmet, kalanlara da sabır ve afiyet temennileri gibi bölümler yer alır. (İsen, 1994:22-39)

Divan şiirinde mersiye ve tarihlerin dışında da ölüm konusu sıklıkla ele alınır. Zira ölüm her devirde güncelliğini koruyan, kaçışı olmayan, herkesin ortak kaderi olan bir olaydır:

*Âkibet cümlemizin menzili hâk olsa gerek
Kime itmiş bu felek kâm u merâm üzre vefâ
Reîsü'l-Küttâb Ârif (Bursalı Mehmed
Tahir, 1972:II,31)*

Felek âdetâ dokuz gözlü bir değirmen gibi her an genç, yaşlı demeden tanelerini öğütmekte, gece gündüz yıldız noktalarıyla ömür sermayemizden eksilenleri hesaplamaktadır:

*Seyl-i fenâda sanki tokuz göz bir âsiyâb
Turmaz öğütmede dimeyüp şeyh ü şâb çarh*

*Ölçüp döker bu nokta-i encümle subh u şâm
Nev'î nukûd-ı 'ömrümüz eyler hisâb çarh
Nev'î(Tulum,1977:258)*

Melekü'l-mevt veya kâbızu'l-ervâh gibi adlarla anılan Azrail eceli erişen herkesi ziyaret eder. “Ecel geldi cihâna baş ağrısı bahâne” hükmünce, yiyecek dânesi, içecek suyu tükenen için; bir bardak su can alıcı bir anafora dönüşür:

*Gelû-gîr-i kazâdur seng-i râh âyîne-tab'âna
Ecel geldükte âb-ı kûzda gird-âb olur peydâ
Sâkıb(Kırbıyık,1999:I,305)*

Buna rağmen divan şiirinde ölüm, soğuk ve tatsız bir olay olarak değil; âşığın sevgili uğrunda canını *feda* etmesi şeklindeki şairane tablolarla ele alınır. Çünkü can verilmeden sevgiliye kavuşma ihtimali yoktur ve zaten âşıklara göre can sevgiliye aittir, sahibine verilmesi gerekir:

*Cânı cânân dilemiş virmemek olmaz ey dil
Ne nizâ' eyleyelüm ol ne seniündür ne benüm
Fuzûlî(Akyüz,1958:328)*

Hatta, Mevlânâ'nın ölümüne dair düşüncelerine paralel olarak gerçek âşığın gönül sultanı kendisini çağırdığı için; ölümü sevinçle karşılaması gerektiği de belirtilir:

*Öldüğine 'âşık-ı sâdık olanlar zevk ider
Fahr ider şol bende k'anı hazret-i sultân okur
Necâti(Tarlan,1997:267)*

Klasik şiirimizde ölümüne dair bu düşünceler yanında, ölümle doğrudan ilgili âdetlere, inançlara ve günlük hayattan sahnelere sıklıkla yer verilir. Büyük kısmı dinî temellere dayanan bu telakkilerin dîvan şiirinde bazen şairane ifadelerle, bazen de tamamen realitedeki şekliyle yer aldığını görürüz. Ölümün her zaman geçerli olan gerçek yüzünü yansıtır mahiyette, günümüzde de pek çoğunun geçerliliğini koruduğu bu hususları çoğu zaman açıklamaya gerek görmeden yalnızca tespit ve örnekleriyle sunuyoruz:

Can tende emanettir:

*Gördiler kim cânlar alur gamzenüñ peykânını
Her kişi tende emânet saklar oldı cânını
Âhî(Sungur,1994:196)*

Ölümden kaçılmaz:

*Gizlenmeyince yire meded yok Mesîhiyâ
Kim her ne yaña kaçsañ olur dîde-bân ecel
Mesîhî(Mengi,1995:212)*

Can vermek zordur:

*Ey Necâtî güc imiş 'âşıkı terk eyleme yâr
Bedene rûh vedâ' eylemek âsân degül a
Necâtî(Tarlan,1997:453) ³*

Ölüm döşeginde yatma:

*Niçe demdür sırr-ı "mûtû" dan umar feyz-i hayât
Bir ölümlü hasteyin gam pisterinde muhtazar
Nev'î(Tulum,1977:33)*

Hastalığı hem kendisine, hem de yakınlarına bir ıstırap kaynağı olan hastalar için iki iyilikten birinin dilenmesi:

*İki rahmetden birine kâyilüz devr-i zamân
Ne helâk eyler beni ne derdüme dermân ider
Yahyâ Bey,(Çavuşoğlu,1977:330)*

Çıkmadık candan ümit kesmeme:

*Şifâ umsa n'ola 'Îsî lebüñden cism-i bîmârum
Ölince hastalar kesmez hayâtından recâ 'ömrüm
Nev'î(Tulum,1977:408)*

İnsanın sağlığında helâl kazancı ile kefenini hazırlaması:

*Dil-hasteler gürûhî kefen hâzır eylesün
Ak sâde giydi şehr-i Sitanbul güzelleri
Sâbit(Karacan,1991:526)
Sakal ağardı kefen boynumuza takıldı
Cânib-i âhirete gitmeğe hâzırlanuruz
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:393) ⁴*

³ Ayrıca bkz. Nev'î (Tulum, 1977:276/78-5).

⁴ Ayrıca bkz.Sâbit (Karacan, 1991:453/206-4).

Kul hakkı affedilmeyeceği için hayatta iken helâlleşmek:

*Âhîret hakkın halâl itsün harâmî gözlerüñ
Başladı derdüñ beni dünyâdan usandurmaga
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:220)⁵*

Ölmeden önce borçları eda etmek:

*Gel begüm gel dil ü cân nakdini teslîm ideliüm
Ölmedin borcumuzu saña edâ eyleyelüm
Üsküplü İshak Çelebi (Çavuşoğlu,
1990:236)*

Vasiyet bırakma:

Ölümün yaklaştığını hissedenler varisleri tarafından yerine getirilmek üzere vasiyette bulunurlar. Bu vasiyetler; malın taksimi, kimin salâ vereceği, tabutu yanında yürümesini istediği kişiler, mezarın yeri ve şekli, mezar taşına yazılacaklar gibi çok değişik konulara dair olabilir:

*İtmiş sülüs-i mâlinı mey-hâre vasiyyet
Üç ay yeter meclis-i rindâna müselles
Sâbit(Karacan,1991:372)⁶*

Vasiyetin mutlaka yerine getirilmesi istenir:

*Ugradukça tâ ki düşnâm eyleye merhûm olam
Eylemeñ mahrûm billâh sözüme uyuñ benim*

*Bu vasiyyet kim ben itdiüm dostlar tutmazsañuz
Öldüğümden soñra biñ kez ol buñ öldürtür beni
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,317)*

Ölmek üzere olanların son arzusunu yerine getirme:

*Çâre eyleñ ben ölümlü hastañam idinmişem
Mîve-i bûs-ı leb-i la'lüñ be-gâyet ârzü
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,144)*

*Bir nefes kalmış hayâtumdan habîbüm subh tek
N'ola ger bir mihr gösterseñ maña âhir nefes
Fuzûlî(Akyüz,1958:249)*

⁵ Ayrıca bkz. Zâtî (Çavuşoğlu, 1987:III,342/1535-3); Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977: 401/190-5).

⁶ Ayrıca bkz. Zâtî (Çavuşoğlu, 1987:III,376/1589-1;III,283/1446-2); Nev'î (Tulum, 1977:538/524-5).

Ölümcül hastayı son kez görmek üzere ziyaret etme:

*Hâtırum sormag için elvara cânânım gele
Ey ecel gâyetde bîmâr eyle vir zahmet baña
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:286)*

*Bu hasta ölmedin hecrüñ şebinde
Gel ey şem '-i murâd eyle 'ıyâdet
Amrî(Çavuşoğlu,1979:43) ⁷*

Ölmekte olan kişiye telkinde bulunma:

Hastanın son nefeste iman ile göçmesi dileğiyle yanında bulunanlar kelime-i şehadet getirerek telkinde bulunurlar:

*Öliceğ üstümde bulunsun imâm-ı 'ışk kim
Kurtaran şeytândan imânım anuñ telkînidür
Necâtî(Tarlan,1997:248)*

Şairler, bu telkini sevgiliden işiterek, onun tatlı sözleri sayesinde ölüm acısından uzaklaşmak isterler:

*Kelâmuñ lezzetinden tuymaya cân acısın cânâ
Eger kim sen iderseñ cân virürken Zâtîye telkîn
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,106) ⁸*

İman ile ölme dileği:

Son nefeste iman ile göçmek her inançlı insanın arzusudur. Ancak âşık, rakip için bunun tersini diler:

*Niçün ol yâre rakîbâ didiñ imânımsın
Göreyin ayrılāsın son demi imânıñdan
Bâkî(Küçük,1994:340) ⁹*

Ölmek üzere olanın başında Kur'an-ı Kerim, Yâsin okuma:

*'Arz-ı hüsn idiüp vedâ' itdükte söyleşdüğ biraz
Yoldaşum soñ demde imân ile Kur 'ân eyledük
Hayretî(Çavuşoğlu,1981:260)*

⁷ Ayrıca bkz. Amrî (Çavuşoğlu, 1979:161/125-4); Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 1991:648/263-5).

⁸ Ayrıca bkz. Zâtî (Çavuşoğlu, 1987:III,14/1022-5;III,224/1354-5); Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977:425/228-3; 480/319-4).

⁹ Ayrıca bkz. Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977:445/260-5)

Öldürdi yine Hayretîyi derd-i cüdâyî
Yâ-Sîne iriŝsün kanı cânânuma eydüñ
Hayretî(Çavuşoğlu,1981:272) ¹⁰

Ölmeden hemen önce insanın ahiretteki yerini görmesi inancı:

Ben firkatüñde kûyuñı umdugum üŝ bu kim
Dirler ider kişiye makâmın 'ıyân ecel
Mesîhî(Mengi,1995:212) ¹¹

Ölüm anında dilin dolaşması, söz azıtmak:

Hey meded öldüm baña bir bûse vir didüm didi
Sözüñi azıtdun ancak ölecek sayru gibi
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,346) ¹²

Son nefeste dilin tutulması:

Dem-i âhirde dilüm bağlama ey dest-i ecel
K'ol vefâsuz sanem için biraz efgân kılam
Mesîhî(Mengi,1995:225) ¹³

Hastaya son dakikalarında su veya zezem içirmek:

Cân virürken hançeriñden sun baña bir pâre su
Hâlet-i nez' üzre gâyet hoş gelür bîmâra su
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:505) ¹⁴

Cân çü hulkumuña ire baña tîg içür
Dem-i âhirde susuz koma bizi cânuñ için
Mesîhî(Mengi,1995:241)

Son nefeste şeytanın su teklif ederek imanı satın alması:

Hastaya su verilmesi âdeti bu inanca bağlıdır. Bu husus şairlerimiz tarafından çok sık ele alınmıştır:

¹⁰ Ayrıca bkz. Zâtî (Çavuşoğlu, 1987:III,376/1589-1).

¹¹ Ayrıca bkz. Necâtî (Tarlan, 1997:541/627-4).

¹² Ayrıca bkz. Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977:455/278-5); Amrî (Çavuşoğlu, 1979:63/27-5).

¹³ Ayrıca bkz. Mesîhî (Mengi, 1995:215/153-1).

¹⁴ Ayrıca bkz. Hayretî (Çavuşoğlu, 1981:218/135-4).

*Aldı sūfinūñ karârın gösterüp yüzün rakîb
San ki şeytân hastaya mâ ' gösterüp îmân alur
Necâtî(Tarlan,1997:179)*

*Yâr için bârid söz añmış müdde 'î gûş eylemeñ
Hastaya su 'arz ider İblîs îmân almada
Nev'î(Tulum,1977:481) ¹⁵*

Ölürken hastanın yüzünü kibleye çevirmek:

*Ölürken kibleye döndürseler bir 'âşık-ı zârı
Gözi açuk kalup baka mahalleñden yaña kiblem
Amrî((Çavuşoğlu,1979:111) ¹⁶*

Şuur kaybı:

*Kendüyi bilmez oldı hasta göñül
Vasl añar ölmesi karîb ancak
Amrî(Çavuşoğlu,1979:90)*

Ölüm hâlindeki insanın terlemesi:

*Cân virürken derlese düşmen 'arak sanma anı
Kim anuñ îmânsuz öldüğine aklar meşâm
Mesîhî(Mengi,1995:30)*

Ölünün soğuması:

*Beni öldürdi firâkuñ meded ey dost yetiş
Hele bir pâre dahı tende harâret bâkî
Bâkî(Küçük,1994:426)*

Hastanın öldüğünden emin olmak için ağzına ayna tutulması:

*Hasretle çıkdı cânım inanmazsa sözüme
Kosun dehânuma yüzi âyînesini yâr
Ahmed Paşa(Tarlan,1992:94) ¹⁷*

¹⁵ Ayrıca bkz. Şeyhî (İsen, 1990:140/44-6); Necâtî (Tarlan, 1997:218/119-4); Hayretî (Çavuşoğlu, 1981:317/299-2); Vasfî (Çavuşoğlu, 1980: 146/88-2); Sâbit (Karacan, 1991:521/335-4).

¹⁶ Ayrıca bkz. Amrî (Çavuşoğlu, 1979:60/24-3).

¹⁷ Ayrıca bkz. Amrî (Çavuşoğlu, 1979:102/66-4); Zâtî (Çavuşoğlu, 1987:III,178/1283-4).

Ölünün çenesini bağlama:

*Ak ridâdur enegüñ bağlamağ için meselâ
Senüñ ol târ-ı kefen gibi agarmış sakaluñ
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:421)*

Ölünün yıkanması:

*Yumagiçün ben perîşân-rûzgârı öliceğ
Cem' olup kan aglasun bir nice yârân üstüme
Hayretî(Çavuşoğlu,1981:386)*

Ölünün kefenlenmesi (tekfîn):

*Satuban pîreheñi sâgara sarf eyle yürü
Öliceğ il dahı mı sarmaya dirsın kefenüñ
Nev'î(Tulum,1977:381) ¹⁸*

Kefenin rengi beyazdır, ¹⁹ ancak Bâkî'nin bir beytinden cinayet sonucu hayatını kaybedenlerin kırmızı kefen sarıldığına dair bir ima mevcuttur:

*Hâl-i yârüñ müşğ bir hûñin kefen maktûlidir
Al vâlâya sarupdur sanmañuz 'attârlar
Bâkî(Küçük,1994:153)*

Cenaze yıkandıktan sonra kefenlenirken; kokusu varsa gidermek için veya kabirde yılan vs. hayvanların dokunmaması amacıyla gözlerine, kulaklarına, burnuna ve yedi secde azasına pamukla suya karıştırılmış kâfûr konulur.(İsam I, t.y.:357))Aşağıdaki beyitte bu hususa dair bir tedai mevcuttur:

*Kefenlere sarılıp oldı hâk ile yeksân
Şu dem ki oldı gül-âb ile hem-nişîn kâfûr
Mesîhî(Mengi,1995:74)*

Kefenin zemzemle yıkanması:

*Gel azâb etme ki gark oldu yaşım zezemine
Kefeni cismimin ey rûh-ı revân sen gideli
Ahmed Paşa(Tarlan,1992:268)*

¹⁸ Ayrıca bkz. Nev'î (Tulum, 1977:426/328-1;485/430-4); Fuzûlî (Akyüz, 1958:328/204-1); Helâkî (Çavuşoğlu, 1982:167/127-1);Mesîhî (Mengi, 1995:24/2-35; 212/147-3); Usûlî (İsen, 1990:171/75-5).

¹⁹ Mesîhî (Mengi, 1995:215/153-2).

Ölümü duyurmak için salâ verilmesi:

*Öldüğüm işide şâyed ki safâlar süre yâr
Ey mü'ezzin öliceğ baña salâ eylesin
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:479) ²⁰*

Ölüm haberi gelince “İnnâ ileyhi râci‘ün” ²¹ demek:

Ölüm haberi alanların; “Biz Allah’ın kullarıyız, O’na döneceğiz.”
meâlindeki ayeti okumaları âdettir:

*Sen Fuzûlî yâr yolında cân virürsen ‘âkıbet
Eşidenler diyeler “İnnâ ileyhi râci‘ün”
Fuzûlî(Akyüz,1958:357)*

Cenaze evinin kalabalık olması:

*Ben öliceğ kapuñda cenâzem götürmeğ
Cem' olup itlerüñ yapışa üstühânuma
Mesîhî(Mengi,1995:271)*

Cenaze namazı kılınması:

*Kadriñi seng-i musallâda bilüp ey Bâkî
Turup el bağlayalar karşıña yârân saf saf
Bâkî(Küçük,1994:242)*

*Yanuma geldi uyurken gice ol bedr-i tamâm
Sanasın meyyit namâzın kilmaga oldı imâm
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:441)*

Na’sı bulunmayanlar için gâyip namazı kılınması:

*Cum'ada gâ'ib namâzı kıldılar bir ‘âşıkâ
Hasret-i mûy-ı miyânuñ gâyip itmiş aradan
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,90)*

Kâfir olduğu kesin olarak bilinenler için cenaze namazı kılınmaz:

*Hûblar mihrâb-ı ebrûsına meyl itmez fakîh
Ölse kâfirdür müselmânlar aña kulmañ nemâz
Fuzûlî(Akyüz,1958:238)*

²⁰ Ayrıca bkz. Zâtî (Çavuşoğlu, 1987:III, 283/1446-2) ;Cem’î (Koparan, 1995: 363/142-2).

²¹Bakara, 2/156.

Tabutun kabre kadar el üstünde taşınması (teşyî):

Cenazeyi teşyî ölüye olan son görevlerden biridir. Burada dikkat edilen husus cenazeye, tıpkı hayattaymış gibi hürmet etmek; incitmeden taşımaktır:

*Yetmez mi sen gedâya bu beglik Mesîhî kim
Kabre degin düze saña taht-ı revân ecel
Mesîhî(Mengi,1995:212)*

Tabutun önünde ve yanında yürüme:

Cenazeyi teşyî etmenin nafîle namazlardan daha faziletli olduğu inancıyla (İsam, t.y.:365); akraba,komşu ve dostlar kabristana kadar giderler:

*Bu yiter baña ki tâbûtumuñ önince benim
Gidesin rûh-ı revân gibi bedenden ileri
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:571)
Eger ki tâbûtumuñ yanınca geleydi bir iki adım ol cân
Benümle îmânî Zâtîyâ Hak iderdi hak bu durur ki hem-râh
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,239)*

Tabutun üstüne örtü örtme:

Tabutu bazı ayetlerin yazılı olduğu yeşil bir örtü, seccade veya bayrak ile sarma âdeti günümüzde de geçerlidir. Necâtî'nin bir beytinde tabutun üzerine Kâbe örtüsünün de örtüldüğünü tespit ediyoruz:

*Kara Ka'be örtüs'ile örtesüz tâbûtumu
Ölicez zülfi gamından dostlar kardaşlar
Necâtî(Tarlan,1997:220)*

Tabutun üzerine çiçek konulması:

*Handeye hasret iden gonca-i gülzâr-ı dili
Gül-i tâbût gibi olmaya handân yâ Rab
Sâkıb(Kırbıyık,1999:I,333)*

Kâfir ölüsünün tabuta ters konulması:

*'Adû bî-hûş olup ser yirine pâ korsa bâbuñda
O kâfir mürdesidür ayagı tersinedür cânâ
Sâbit(Karacan,1991:354)*

Kabrin güzel bir yerde olması isteği:

*Öldürürseñ baña bir hoş yiri kabr eyle didüm
Didi binüm dahi cehd eyledüğüm siniñ için
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,41)*

Sevenlerin kabir üstüne birer avuç toprak atması:

*Yatdugum yer nûr u uçmag ola ey Yahyâ beniüm
Bir avuç hâk atsa ger kabrümde cânân üstüme
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:531) ²²*

Kabir başında telkin verme:

Cenaze defnedildikten sonra Kur'an okunur, cemaat topluca dua eder, kabir sorgusunu kolaylaştırmak için yüksek sesle imanin esasları telkin edilir:

*Başı ucında zebân-ı hâl ile 'ışk âyetin
Öldüğünde tîşesi Ferhâda telkîn eylemiş
Nev'î(Tulum,1977:349) ²³*

Kabrin başına servi dikmek:

Bu husus; "Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmektedir." ayeti ²⁴ dolayısıyla, mezarın başına dikilen ağacın zikrinin ölü için mağfiret vesilesi olacağı inancına dayanır. Servi ağacı bütün yıl boyunca yeşil (canlı) kaldığı, yapraklarını hiç dökmediği için özellikle tercih edilir:

*Ger ölürsem hasret-i kaddiyle ol servüñ beni
Bir yire defn eyleñüz kim sâye-i 'ar'ar düşer
Bâkî(Küçük,1994:174)*

*Mezârum üzre koymañ mîl eger kâyında cân virsem
Koyuñ bir sâye düşsün kabrümde ol serv-kâmetden
Fuzûlî(Akyüz,1958:343) ²⁵*

²² Ayrıca bkz. Necâtî (Tarlan, 1997:520/599-2)

²³ Ayrıca bkz. Nev'î (Tulum, 1977:415/308-5)

²⁴ Hadîd,57/1; Haşr,59/1; Saff,61/1.

²⁵ Ayrıca bkz. Ahmed Paşa (Tarlan, 1992:121/4-5);Mesîhî (Mengi, 1995:72/18-22; 136/34-1; 214/150-5).

Kabrin üzerine yeşillik, çiçek (gül, lâle, sümbül, sûsen) ekmek:

*Bâd-ı seherîden ger kokuñ ala ey dilber
Kabrimde biten güller çâk ide giribâni
Amrî(Çavuşoğlu,1979:167)²⁶*

Mezara su serpmek:

*Güller bitüre gül-şen ola hâk-i mezârum
Peykânuñ eger su sepelerse tozum üzre
Bâkî(Küçük,1994:386)*

Mezarın mermerden yapılması:

*Bir sîm-ten²⁷ firâkına ölen Necâtînuñ
Billâh mermer ile yapasız mezârını
Necâtî(Tarlan,1997:527)*

Mezarın iki ucuna baş şahide veya ayak şahide denilen iki taş dikilmesi:

Mezarın yerini tespit etmek ve mezarın kime ait olduğunu belirtmek için kabrin iki ucuna dikilen taşlara şahide denir.

*Ol şehüñ 'ömri dırâz olmag için ben öliceğ
Kabrim üzre el açup ide du 'âlar iki taş
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:400)*

*Ucalduñ kabrim ey bî-derdler seng-i melâmetden
Ki ma'lûm ola derd ehline kabrim ol 'alâmetden
Fuzûlî(Akyüz,1958:343)²⁸*

Mezar taşına yazı yazılması:

Mezar taşı üzerine “Hüve'l-Hayy”, “Hüve'l-Bâkî” gibi yazılar, “Ziyaretten murad olan duadır/Bugün bana ise yarın sanadır” gibi beyitler, ibareler veya ölene dair bilgilerin yazılması âdettir:

²⁶ Ayrıca bkz. Sâkîb (Kırbıyık, 1999:1,436/141-3); Mesîhî (Mengi, 1995:215/153-4; 220/159-4;248/204-5); Usûlî (İsen, 1990:98/2-9); Hayâlî (Tarlan, 1992:111/63-3).

²⁷ sîm-ten: seng-dil (farklı nüshalarda).

²⁸ Ayrıca bkz. Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977:94/22-3; 186/17-2. bend,1); Usûlî (İsen, 1990:236/140-4); Sâbit (Karacan, 1991:434/168-6);Üsküplü İshak Çelebi (Çavuşoğlu, 1990:153/59-2).

*Mesîhî derd-i cânândan ölürsen
Yaza seng-i mezârında "hüve'l-Hay"
Mesîhî(Mengi,1995:288)*

*Ger ölem derdiyle ol hercâyîniñ ben ey refik
Lutf idüp seng-i mezârım üzre hâlüm yazasın
Vasfî(Çavuşoğlu,1980:118)²⁹*

Mezar üzerine türbe, eyvan veya kubbe yapılması, türbedâr tayin edilmesi:

*Gâlibâ bir ehl-i dil toprağıdur câm-ı şarâb
Kim kılup hürmet binâlar dutmuş üstinde habâb
Fuzûlî(Akyüz,1958:153)³⁰*

*Gündüz birisi hizmetin eyler gece biri
Mîhr ile mâh meşhedine oldı türbedâr
Nev'î(Tulum,1977:187)*

Kabristan ziyaretinde Kur'an okumak, dua etmek:

*Ka'be hakkı nûr ine kabrümde ol ân üstüme
Yâr atından inüp okursa Kur'ân üstüme
Yahyâ Bey'Çavuşoğlu,1977:531)*

*Öldi Vasfî derd ile gel lutf idüp sinine söğ
Kim du'â itmek şehâ'âdet durur sin üstüne
Vasfî(Çavuşoğlu,1980:137)³¹*

Üzerine ölü toprağı saçılmak:

Uyuyan bir kimse veya bir yerde hazır bulunanlar üzerine ölü toprağı saçılırsa, hepsi de ölü gibi sakin ve sessiz kalırlarmış. Bunu ekseriya hırsızlar yaparmış (Onay,1992:326):

²⁹ Ayrıca bkz. Fuzûlî (Akyüz, 1958:82/24-7); Âhî (Sungur, 1994:113/39-5;162/88-3); Hayretî (Çavuşoğlu, 1981: 107/21-5. bend,1-2); Sâkıb (Kırbyık, 1999:I,300/5-5).

³⁰ Ayrıca bkz. Fuzûlî (Akyüz, 1958:278/154-3); Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977:146/3-5. bend,7)

³¹ Ayrıca bkz. Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977:306/41-3; 455/277-4; 480/319-5).

*İşidilür ki ugrular giricek bir eve dünle
Ölü toprağını saçup uyudurlarmış insânı
Necâtî(Tarlan,1997:140)*

Mezar toprağı:

Hastalığına şifa, derdine deva arayanların; veli olduğu bilinen kişilerin mezarından alınan toprağı suda eriterek içmesi âdeti maalesef halk arasında geçerlidir(Onay,1992:289):

*Her kim ihlâs ile hâk-i merkadinden zerrê
Alsa anuñla tabâbet eylese Lokmân olur
Fuzûlî(Akyüz,1958:34)*

Yahyâ Bêy'in aşağıdaki beytinde de mezar toprağının sürme gibi göze çekildiğı tespit edilmektedir:

*İki dest-i du 'â gibi baña seng-i mezâr itme
Mezârum nâ-bedîd it 'ayn-ı 'uşşâka gubâr itme
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:186)*

Ölüleri hayırla, rahmetle anmak:

“Ölülerinizin güzel işlerini yâd edin, kötü taraflarını dile getirmeyin.” hadisi (İsam I,t,y.:355) gereğince ölüyü hayırla anmak sünnettir:

*Hicrân esîri sinine söğ turma döstüm
Vâcib degül mi hayr ile añmak ölenleri
Necâtî(Tarlan,1997:548)
Kişi sag olup olmaksansa mahrûm
Ölüp yegdür añılmak bâri merhûm
Nev'î(Tulum,1977:219)*

Ölenin ardından yas tutma (mâtem,şîven):

İnsanlar yakınlarını kaybettikleri zaman, ölüm acısı hafifleyinceye kadar bir müddet yas tutar:

*Gamze tîgin çekdi ol mâh olma gâfil ey gönül
Kim mukarrerdür bugün ölmek saña şîven maña
Fuzûlî(Akyüz,1958:136)*

Matemde siyah veya mavi renkli elbise giymek:

Eski Türk inançlarına göre beyaz, mavi ve siyah yas renkleridir. Ancak beyaz renk zamanla bu kategoriden sıyrılmıştır. Dîvan şiirinde de beyazın matem rengi olduğuna dair örnek tespit edemedik.

*Kılsun kebûd câmelerin âsmân siyâh
Geysün libâs-ı mâtem-i şâh bütün cihân
Bâkî(Küçük,1994:77) ³²*

*Hattuñ gamından olan yasını tutmadiyse
Niçün geyer kebûdî billâhi yâ benefşe
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,211) ³³*

Matemde yaka yırtmak,elbiseyi parçalamak:

*Şeb girdi kara çullara mâtem tutup seher
Çâk itdi dest-i gamla girîbân yâ Hüseyñ
Hayretî(Çavuşoğlu,1981:11) ³⁴*

Matemde başı açma, saçları kesme/yolma, yüzü yırtma :

*Ramazân oldı çeküp şâhid-i mey perdeye rû
Mey için çeng tutup ta'ziye açdı gîsû
Fuzûlî(Akyüz,1958:363) ³⁵
Şiven itsün yoluban saçlarını sünbüle diñ
Gülmesün dünyede açımasun artuk güle diñ
Hayretî(Çavuşoğlu,1981:109/23-4.
bend,1) ³⁶
Yana yakıla güneş yırtı yüzün derd ile mâh
Kanı ol gülbün-i gülzâr-ı letâfet Memi şâh
Hayretî(Çavuşoğlu,1981:108)*

Matemde taşlarla döğünme,başa toprak saçma:

*Hattuñuñ yasın tutup taşlarla cism-i zerdümi
Şol kadar döğdüm ki cânâ oldı kara çul gibi
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,351) ³⁷*

³² Ayrıca bkz. Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977:287/12-4); Helâkî (Çavuşoğlu, 1982:53/13-5).

³³ Ayrıca bkz. Hayretî (Çavuşoğlu, 1981:28/9-79); Helâkî (Çavuşoğlu, 1982:53/13-5).

³⁴ Ayrıca bkz. Bâkî (Küçük, 1994:78/1,5. bend,8).

³⁵ Ayrıca bkz. Nev'î (Tulum, 1977:133/44-9).

³⁶ Ayrıca bkz. Hayâlî (Tarlan, 1992:75/3-3); Hayretî (Çavuşoğlu, 1981:27/9-68); Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1982: 159/7-1. bend,5).

³⁷ Ayrıca bkz. Hayretî (Çavuşoğlu, 1981:27/9-74); Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1982:199/27-1. bend,1).

*Kanlar aglasun benümçün kara geysün hâmeler
Başına toprak saçup dürstün yüzini nâmeler
Helâkî(Çavuşoğlu,1982:95) ³⁸*

Matemde konuşmamak:

*Rûzgâruñ tîre bahtın kare nutkın lâl idüp
Mâtem-i gül bülbüli zâg ile yeksân eylemiş
Fuzûlî(Akyüz,1958:254)*

Ölünün arkasından feryat etmemek:

Matemle ilgili bütün bu hususlar İslâm dininde hoş karşılanmaz. Doğru olanı ölümü tabî bir olay kabul etmek, Allah'ın hükmüne isyan etmeden rıza göstermektir.

*Ey Fuzûlî öldüñ efgân itmediñ rahmet saña
Rahm kıldıñ halka efgânuñla zahmet virmediñ
Fuzûlî(Akyüz,1958:288)*

Padişah yasında sancakları ters çevirme, atlara ters eğer vurma:

Eski Türk geleneklerine göre sultanların ölümünde, günümüzde bayrakların yarıya indirilmesine benzer şekilde sancaklar ters çevrilir, padişahın seçkin atlarına eğerleri ters konularak cenaze alayında tabutun önünde yürütülürdü:

*Ol gice kıldı güneş zerrîn livâsın ser-nigûn
Eyledi hayl-i melek hink-i sipihri nîl-gûn
Nev'î(Tulum,1977:182)*

*Hink-i çarha ol seher ma'kûs eyer urdı güneş
Nısf-ı kursından pes-i hâne görüñdi âşikâr
Nev'î(Tulum,1977:173)*

Cenazenin ardından yemek verilmesi, helva dağıtılması, muhallebi pişirilmesi:

Yurdumuzda hâlen uygulanan bu âdet, “ölünün canına değsin” arzusuna dayanır.

---

³⁸ Ayrıca bkz. Hayrefî (Çavuşoğlu, 1981:109/23-3. bend,2); Nev'î (Tulum, 1977:185/4-23; 430/334-2; 425/327-4).

*İlâhî aş ile halvâ bişürmekde rakîb üstâd
Nasîb it Zâtîye halvâsı ile anuñ aşından
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,23) ³⁹
Cânum alursa dil-berümüñ hasret-i lebi
Mîrâs-hârum eylesün aşum mahallebi
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,498)*

Mirasın paylaşılması:

Ölenin geride bıraktığı malı mülkü, “ölüm hak, miras helâl” anlayışıyla varisleri tarafından bölüşülür:

*Yeter sen şâha mîrâs-ı peder tab ‘um gibi cevher
Kalur dürr-i suhan bâkî olur sîm ile zer fânî
Nev’î(Tulum,1977:137)*

*Şerîk olup Cenâb-ı Kâbîzu ‘l-Ervâha mevtâdan
Biri mâl aldı biri cân yetîme kaldı öz başı
Vahîd Mahtûmî(Kahraman,1995:I,148) ⁴⁰*

İskât:

Namaz, oruç, kurban, adak, kefaret gibi ibadet ve borçlarını ifa edemeden vefat eden kişiyi bu borçlarından kurtarmak için fakirlere fide ödenmesi işlemine iskât denir.(İsam I,t.y.:370) Sâbit’in bir beytinde tespit ettiğimiz bu husus, din görevlisinin bu konudaki hırsını hicveder mahiyettedir:

*Bitünce kîse-i iskâtı vâ ‘iz indürdi
Derûn-ı sîneye hortûmı ile fîl gibi
Sâbit(Karacan,1991:524)*

Şehitler ölü değildir:

Allah yolunda canını verenlere şehit denir. Kur’an-ı Kerim’deki; “Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Bilakis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız.” ⁴¹ ve “Allah yolunda öldürülenleri ölü

³⁹ Ayrıca bkz. Necâtî (Tarlan, 1997:161/25-8); Zâtî (Çavuşoğlu,1987:III,15/1025-5; 100/1164-4; 261/1413-5); Sâbit (Karacan, 1991:424/147-4; 464/225-6).

⁴⁰ Ayrıca bkz. Mesîhî (Mengi, 1995:130/24-6); Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 1991:636/253-5).

⁴¹ Bakara,2/154.

sanmayın. Onlar diridirler. Rableri katından rızıklandırılmaktadırlar.”⁴²
ayetlerinin de belirttiği gibi şehitler ölmez:

*Şehîd-i 'ışk olup feyz-i bekâ kesb eylemek hoşdur
Ne hâsıl bî-vefâ dehrüñ hayât-ı müste 'ârından
Fuzûlî(Akyüz,1958:338)*

Aşk derdiyle ölenlerin şehit olması:

Yukarıdaki örnekte de işaret edildiği gibi; “Bir kimse âşık olduğu zaman aşkını hiç kimseye açıklamadan iffetiyle vefat ederse şehit olur.” tarzındaki zayıf hadise binaen ortaya çıkmış bir inançtır.

*Ben şehîd-i 'ışkam ey Yahyâ ola 'ömri mezîd
Meşhedümden yana rahm idüp bir adım adanuñ
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:426)⁴³*

Kâfir ilinde/gurbette ölenlerin cennetlik/shhit olması:

“Gurbette ölen şehittir.” hadisine dayanılarak gurbette veya gayr-i Müslimlerin yaşadığı ülkelerde vefat edenlerin şehit olduğuna inanılır. Aşağıdaki örnekte hem bu telakki, hem de şehitlerin cennetlik olduğu inancı yer almaktadır:

*N'ola kûyuñda helâk itse beni gamzeleriñ
Menzili cennet olur kâfir ilinde ölenüñ
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:419)*

Şehitlere kıyamette sorgu yoktur:

*Beni şemşîr-i gamzeñle helâk it kim kıyâmetde
Şehîd-i tîg-i 'aşkı Hak Ta 'âlâ bî-hisâb eyler
Vahîd Mahtûmî(Kahraman,1995:I,158)⁴⁴*

Şehitler kefene sarılmadan kanlı elbiseleriyle gömülür:

*Bî-çâre Mesîhîyi şehîd itdi güzeller
Miskîn kişiyi kodılar eñ soñra kefensüz
Mesîhî(Mengi,1995:180)*

*Nergisleriniñ lâle-sıfat küşteleriniñ
Şâhid bu şehîd olduğu kanlu kefeni var
Karamanlı Aynî(Mermer,1997:424)⁴⁵*

⁴² Âli İmrân,3/169.

⁴³ Ayrıca bkz. Şeyhî (İsen,1990:289/193-6); Bâkî (Küçük, 1994:422/517-5).

⁴⁴ Ayrıca bkz. Vahîd Mahtûmî (Kahraman, 1995:I,160/54-3).

Şehitlerin mezarına nur inmesi:

*Kana gark olmuş şehîdân üzre gûyâ nûr iner
Lâleler üzre döküldükçe ser-â-ser yâsemîn
Zâtî(Çavuşoğlu,1987:I,114) ⁴⁶*

Şehitlerin mezarında kandil, çerağ veya mum yakılması:

*Şehîd-i fîg-i 'ışk olduğuma rûşen delîl olsun
Açılsun meşhedümde haşra dek kandîl-i cân yansun
Hayretî(Çavuşoğlu,1981:343) ⁴⁷*

Şehit mezarlarına bayrak dikilmesi:

*Bildürdi şehîd olduğumu fîg-i sitemle
Dil tûde-i kabrinde diküp bayrak-ı âhî
Cem'î(Koparan,1995:352)*

Şehit kabirlerine çiçek ekilmesi:

*Çeşm-i kâfir-kîşi zahmından şehîd olanlarıñ
Açılan kabrinde cennet revzenidir gül değil
Amrî(Çavuşoğlu,1979:101)*

Haksız yere öldürülenler için diyet (hûn-bahâ, kan bahâsı) istemek:

*Câm-ı şarâb-ı la'l lebüñ mübtelâsıdır
Şol bûseler ki andan alur kan bahâsıdır
Bâkî(Küçük,1994:150) ⁴⁸*

Kanı helâl etmek:

*Tîg çekme gayra tek kan itmek ise garaz
Gel beni öldür halâl olsun saña kanum benim
Hayretî(Çavuşoğlu,1981:324) ⁴⁹*

⁴⁵ Ayrıca bkz. Zâtî (Çavuşoğlu, 1987:III,317/1495-2); Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977:141/2-5. bend,5).

⁴⁶ Ayrıca bkz. Ahmed Paşa (Tarlan, 1992:120/2-4); Mesîhî (Mengi, 1995:138/98-5); Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977:59/12-11).

⁴⁷ Ayrıca bkz. Hayretî (Çavuşoğlu, 1981:237/167-2); Sâkıb (Kırbyık, 1999:I,451/156-3).

⁴⁸ Ayrıca bkz. Şeyhî (İsen, 1990:227/131-5); Ahmed Paşa (Tarlan, 1992:159/204-2); Usûlî (İsen, 1990:170/74-5).

⁴⁹ Ayrıca bkz. Şeyhî (İsen, 1990:201/105-8); Zâtî (Çavuşoğlu, 1987:III,261/1412-4).

Diyetin kabul edilmediği durumlarda kısas (kana kan) uygulanması:

*Göñül gam hem-demidür kanın ey göz merdümü içme
Bilürsen kana kandur gam saña koymaz anuñ kanın
Fuzûlî(Akyüz,1958:348)⁵⁰*

Ölüm cezasını infaz eden celladın sarhoş olması:

*Kasd eylese câna n'ola ol gamze-i ser-mest
Cellâd ki kan dökse olur dahi beter mest
Sâkîb(Kırbıyık,1999:I,348)*

Çok yemek ölüme davettir:

*Ten hisârını Hayâlî nice hıfz eyleyim
Ecele kapı açan rahne-i dendânımdır
Hayâlî(Tarlan,1992:115)*

Denizin boğulan kişilerin cesedini sahile bırakması:

*Öldi 'işkuñda Mesîhî bulımaz dahi necât
Gerçi taşra bıragur mürdeyi bahr-i mevvâc
Mesîhî(Mengi,1995:131)*

Ölüme hazırlıklı olmak:

Dünya hayatının geçici olduğunu idrak eden herkesin, buradaki sınırlı vaktini iyi değerlendirmesi, ömrü gaflet içinde geçirmemesi gerekir:

*Sefer uzak kısacık 'ömr ü azuk az iş çok
Zamâne fırsatı fevt etmeden kıl isti 'câl
Şeyhî(İsen,1990:35)
Düzd-i ecel kemîn-i tarassuddadur henûz
Gaflet yeter hemîşe basîret zamânıdır
Sâkîb(Kırbıyık,1999:I,480)*

Dünyada iyi bir ad bırakma:

“At ölür meydan kalır, yiğit ölür nam kalır.” atasözünde belirtildiği gibi insanın bu dünyadan ayrıldıktan sonra hayırla yad edilmesi hayatta iken yaptıklarına bağlıdır.

---

⁵⁰ Ayrıca bkz. Fuzûlî (Akyüz, 1958:167/43-2); Hayretî (Çavuşoğlu, 1981:352/353-4).

*Her kişinüñ bu cihân içre bir adıdur kalan
Ne gedâ-yı bî-nevâ kalur ne mîr-i nâm-dâr*

*Cidd ü cehd it dünyede bir yahşî ad ile diril
Öliceğ oldur kalan soñunda senden yâdgâr
Hayretî(Çavuşoğlu,1981:25)*

*Ömr-i bekâ diler isen ihsân yolun gözet
Çün kalır âdemîlik ü âdem gelir gider
Şeyhî(İsen,1990:148)*

Eser bırakma:

İnsan öldükten sonra; dinimizde sadaka-i câriye, tasavvufta da dört oğul (mal oğlu, can oğlu, yol oğlu, bel oğlu) olarak adlandırılan türden; insanlara faydalı eser (mektepe, yol, cami, çeşme, vs., kitap, öğrenci, hayırlı evlat) bıraktığı zaman amel defterine bunlardan hasıl olan sevaplar yazılmaya devam eder. Ölümünden sonra böylesine eserlerle yaşamaya ömr-i sâni denir. Şairlerimiz bu konuda dîvanlarını örnek gösterirler:

*Añılur 'âlemde Yahyâ gibi ad u sanumuz
Begligümüz var bizüm nazm iledür 'unvânumuz*

*Ölmezüz biz haşre dek turur bizüm dîvânumuz
Sıdkumuz gibi bütündür 'ahdümüz peymânumuz
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:176)*

*Ne 'aceb saltanat olur şu 'arâ saltanatı
Öle Yahyâ gibi dîvâni tura dünyâda
Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:509)⁵¹*

Ölümünden kaçış mümkün değildir. Ancak dünyadaki sınırlı zamanı iyi değerlendirmek, arkamızdan “iyi biliriz” nidalarıyla, “kubbede bir hoş sadâ” bırakmak, ölümü güler yüzle karşılayabilmek gerekir:

⁵¹ Ayrıca bkz. Fuzûlî (Akyüz, 1958:243/119-3).

*Yâdında mı doğduğun zamanlar
Sen ağlar iken gülerdi âlem
Bir öyle ömür geçir ki olsun
Mevtin sana hande halka matem*⁵²

Sonuçta buraya kadar verdiğimiz örnekler dolayısıyla şu tespitleri yapmak mümkündür:

1. Yirmiden fazla divanın taranmasıyla hazırlanan bu çalışmada dîvan şiirinde ölüme dair pek çok hususun yer aldığı görülmektedir. Divan şairleri bu konuları dile getirirken; ölümü soğuk ve acı bir olay değil, sevgiliye yaklaşma yolundaki tercih şeklinde ele almışlardır.

2. Günlük hayata ilişkin âdet, inanç veya uygulamalar dîvan şiirinde çoğu zaman sanatkârane söyleyişlerin ardında gizli kalırken; ölümle ilgili hususların, ölümün gerçekliğine paralel olarak açıkça verilmesi dikkati çeker.

3. Tespit edilen âdet ve inançların büyük çoğunluğu dinî mahiyetteki inanç ve uygulamalara dairdir.

4. Burada verilen örneklerin de gösterdiği gibi dîvan şiiri hayalî, mücerret ve halktan kopuk değil; günlük hayatın her yönüyle ele alındığı, sosyal hayatın aksettiği bir edebiyattır.

5. Yalnızca ölüm konusuyla sınırlandırılan bu çalışma dolayısıyla hem millî kültürümüzün zenginliğini, hem de dîvan şiirimizin bir kültür hazinesi olduğunu görmek mümkündür.

KAYNAKLAR

Amrî, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.:Mehmed Çavuşoğlu, İÜ EF, İstanbul 1979.

Bâkî Dîvânı-Tenkitle Basım, Haz.:Sabahattin Küçük, AKM, Ankara 1994.

Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, C.II, Haz.:A.Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yay., İstanbul 1972.

---

⁵² Aslı Farsça olan bu mısraların kime ait olduğu bilinmemektedir.

Çavuşoğlu, Mehmed - M. Ali Tanyeri, Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı III. Cilt, İÜ EF, İstanbul 1987.

Fuzûlî, Türkçe Divan, Haz.: Kenan Akyüz ve diğ., İş Bank., Ankara 1958.

Hayretî, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, İÜ EF, İstanbul 1981.

Helâkî, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.: Mehmed Çavuşoğlu, İÜ EF, İstanbul 1982.

İsam, İlmihal I-İman ve İbadetler, Divantaş, İstanbul t.y.

İsen, Mustafa, Usûlî Divanı, Akçağ, Ankara 1990.

İsen, Mustafa-Cemal Kurnaz, Şeyhî Divanı, Akçağ, Ankara 1990.

İsen, Mustafa, Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye, 2. bsk., Akçağ, Ankara 1994.

Kahraman, Bahattin, Vahîd Mahtûmî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni, SÜ SBE, Yayınlanmamış DT, Konya 1995.

Kırbyık, Mehmet, Kâtib-zâde Sâkib Mustafa, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni, SÜ SBE, Yayınlanmamış DT, Konya 1999.

Koparan, Birgül (Toker), Cem'î, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânının Tenkidli Metni, SÜ SBE, Yayınlanmamış YLT, Konya 1995.

Mengi, Mine, Mesîhî Dîvânı, AKM, Ankara 1995.

Mermer, Ahmet, Karamanlı Aynî ve Dîvânı, Akçağ, Ankara 1997.

Mevlânâ Celâleddin, Dîvân-ı Kebîr, Haz.: Abdûlbaki Gölpinarlı, C.III, İstanbul 1958.

Nev'î, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.: Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, İÜ EF, İstanbul 1977.

Onay, Ahmet Talat, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Haz.: Cemal Kurnaz, TDV, Ankara 1992.

Sabit, Bosnalı Alaeddin, Divan, Haz.: Turgut Karacan, Cumhuriyet Ü., Sivas 1991.

Sungur, Necati, Âhî Divânı (İnceleme-Metin), KB, Ankara 1994.

Tarlan, Ali Nihad, Ahmet Paşa Divanı, Akçağ, Ankara 1992.

Tarlan, Ali Nihat, Hayâlî Divanı, Akçağ, Ankara 1992.

Tarlan, Ali Nihat, Necati Beg Divanı, MEB, İstanbul 1997.

Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Dîvânı, C.II, Tenkidli Metin, KB, Ankara 1990.

Üsküplü İshak Çelebi, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, MSÜ FEF, İstanbul 1989.

Üzgör, Tahir, Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvânı ve Metnin Bugünkü Türkçesi; Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1991.

Vasfî, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.: Mehmed Çavuşoğlu, İÜ EF, İstanbul 1980.

Yahyâ Bey, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.: Mehmed Çavuşoğlu, İÜ EF, İstanbul 1977.